

Hoofdstuk 18. Het Bijbelboek Spreuken, en de Wijsheid; personificatie of hypostase.

Vooraf. Bij het begin van dit hoofdstuk merk ik op dat er in het voorafgaande al veel gezegd is over חכמה of wijsheid. En ik schrijf dit woord “wijsheid” met een hoofdletter dus Wijsheid. Dat doe ik uit eerbied omdat ik in deze Wijsheid de Goddelijke Persoon zie van de HEERE Jezus Christus en tevens om deze Wijsheid te onderscheiden van seculiere wijsheid die meer een filosofisch begrip is zoals zal blijken uit het negentiende hoofdstuk van deze Inleiding.

De vraagstelling bij het opschrift van dit hoofdstuk heeft oude papieren zoals blijkt uit de geschiedenis der Kerk. Het Nieuwe Testament en met name Lukas 24:25-27 maakt duidelijk dat het hele Oude Testament inclusief Spreuken spreekt van Christus. Dat zegt de opgestane Christus Zelf. Uit het voorafgaande is dat voldoende aangetoond.

De vraag doet zich voor of Christus als de Wijsheid in Spreuken een personificatie of een hypostase is; of dat wij aan deze Wijsheid een andere betekenis dienen toe te kennen. We gaan achtereenvolgens na wat de inhoud is van begrippen als “personificatie” en “hypostase” om dan na te gaan wat deze begrippen betekenen voor Christus als de Wijsheid.

Personificatie. Eerder heb ik geschreven over “personificatie” als een poëtische stijlfiguur in de wijsheidsliteratuur van het Oude Testament en in het bijzonder in het Bijbelboek Spreuken. Maar ik noem de zaken nog eens en vul hier en daar aan. De definitie van personificatie is: een stijlfiguur als een vorm van beeldspraak waarbij op een meeslepende manier levenloze zaken zoals voorwerpen, niet menselijke levensvormen zoals planten en dieren en aan abstracte begrippen menselijke eigenschappen toegeschreven of als (levende) personen opgevoerd worden. Retorici of redenaars uit de klassieke oudheid maakten er veelvuldig gebruik van zoals Homerus en Aristoteles bij de Grieken en Cicero en Quintilianus²³ bij de Romeinen. Het is ook een bepaalde vorm van onomatopoeia (zie eerder) om op die wijze taal levendig te houden.

Eerder heb ik aangeduid dat personificatie vaak in de Bijbel voorkomt voornamelijk in de poëtische Geschriften. Geleerden beweren dat het Bijbelse begrip van personificatie Egyptische en Griekse wortels heeft en daarom van jonge datum moet zijn terwijl andere geleerden zeggen dat dit begrip van Babylonische oorsprong is en dus van oude datum moet zijn. In elk geval is duidelijk dat in een pantheïstisch veelgodendom zoals in Egypte, Babylonië, Griekenland en bij de Romeinen de stijlfiguur van personificatie in poëzie vaak gebruikt werd maar dat de geestelijke waarheid ervan zoals bij Bijbelse personificatie totaal ontbreekt.

We onderscheiden vier soorten Bijbelse personificatie:

- a. Rudimentaire of basale personificatie. In deze soort personificatie geeft de dichter dichtertlijk op een levendige wijze uiting aan wat er in zijn hart leeft. Want Bijbels gezien is deze dichtertlijke uiting meer dan alleen versiering van de taal. Het is een manier om op een unieke en boeiende wijze een geestelijke waarheid te kennen te geven die door niets anders kan weergegeven worden. Ik geef daarvan twee voorbeelden beiden uit het Boek der Psalmen.

Het eerste voorbeeld heb ik genomen uit Psalm 23:4: *‘Al ging ik ook in een dal der schaduw des doods, ik zal geen kwaad vrezén, want Gij zijt met mij; Uw stok en Uw staf, die vertroosten mij’*. We hebben hier duidelijk te maken met personificatie. Nuchter en verstandelijk geredeneerd kunnen een stok en een staf als levenloze voorwerpen onmogelijk troost bieden aan iemand in een dal van de schaduw van de dood. Toch worden deze stok en staf gepersonifieerd. En dan hebben ze wel terdege een geestelijke betekenis en strekking.

Want in dit vierde vers van Psalm 23 wordt het beeld van een schaap en zijn herder volgehouden. Zoals een schaap via die stok en die staf de nabijheid van zijn herder voelt en weet dat hij met hem is, zo is het geestelijk met een kind van God. Ook al moet ik door het dal van de schaduw van de dood, mijn Herder, Christus Jezus, is bij mij. Hij begeeft en verlaat mij niet. Zelfs dan niet! Door de stok van Zijn verootmoediging en door de staf van Zijn bemoediging weet ik mij getroost zelfs bij het einde van mijn aardse leven. In Christus van Wie ik door genade geloof dat Hij voor mij de dood heeft te niet gedaan ben ik er zeker van dat Hij ook met die laatste vijand raad weet. In dat vertrouwen weet ik mij getroost in leven en in sterven.

²³ Deze retoricus uit de eerste eeuw na Christus is de tweede Cicero genoemd. Hij heeft een standaardwerk over retorica uitgegeven: *institutio oratoria*, de kunst der welsprekendheid. In 71 na Christus werd hij door keizer Vespasianus aangesteld tot hoogleraar in de retorica en was daarmee de eerste hoogleraar ter wereld.

Het tweede voorbeeld heb ik genomen uit Psalm 98:8: *'Dat de rivieren met de handen klappen, dat tegelijk de gebergten vreugde bedrijven'*. Ook hier blijkt duidelijk dat we met de stijlfiguur van personificatie van doen hebben. Nuchter en verstandelijk geredeneerd is het onmogelijk dat rivieren met de handen kunnen klappen of gebergten vreugde kunnen bedrijven. Dat zijn menselijke eigenschappen die worden toegepast op rivieren en gebergten. De psalmdichter heeft hen gepersonifieerd. In zijn gedachtegang kunnen ze daarom "met de handen klappen" en ook "vreugde bedrijven". Zo brengt de dichter zijn hartelijke vreugde en verlangen tot uiting dat hij uitziet naar de tijd dat de HEERE op de wolken terugkomt om de aarde te richten.

- b. Synecdochetische personificatie. De stijlfiguur van synecdochetische personificatie wordt eigenlijk gevormd door twee poëtische stijlfiguren bij elkaar. We schreven al eerder over synecdoche waarbij een associatieve gedachten verwoord wordt niet op grond van overeenkomst maar op grond van relatie. Ik noemde toen ook een aantal voorbeelden. Bij de stijlfiguur van synecdochetische personificatie gaat het over het onder woorden brengen van gevoelens, emoties en deugden van lezers die hun relatie met God, de naaste en de schepping verdiepen zoals uit de volgende twee voorbeelden blijkt:

Het eerste voorbeeld is Psalm 30:6b. *'Des avonds vernacht het geweest, maar des morgens is er gejuich'*. De avond en de morgen worden door de psalmdichter gepersonifieerd. In deze poëtische taal wil hij uitdrukken dat een mensenkind 's avonds somber kan zijn maar 's ochtends vrolijk. Bekend bij een belangrijke beslissing is de uitdrukking: laten we er eerst maar eens een nachtje over slapen. Er kan in een nacht heel wat gebeuren. God geeft het Zijn beminden als in de slaap zegt Psalm 127:2.

Het tweede voorbeeld is Spreuken 13:4. *'De ziel des luiaards is begerig, doch er is niets; maar de ziel des vlijtigen zal vet gemaakt worden'*. De spreukendichter personifieert het verlangen van de luie en de vlijtige werker. Beiden verlangen niet alleen naar een goede maaltijd maar ook naar vrede voor hun ziel. De luie werker heeft niets want hij werkt niet en heeft geen vrede. Terwijl de ijverige werker een rijke maaltijd heeft en vrede.

Zo is de regel in het Koninkrijk Gods: uit genade ijverig zijn in goede werken niet om wat te verdienen voor God maar omdat de HEERE het zo waard is dat ik Hem al mijn door Hem geschonken gaven en talenten ten offer breng om Christus' wil Die mij zo uitnemend heeft liefgehad. De voorbeelden van de boze en luie dienstknecht (Mattheüs 25:26) en de dwaze maagden (Mattheüs 25:1-13) zijn als waarschuwend baken in zee. Zonder heiligmaking zal niemand God zien.

- c. Collectieve personificatie. Bij collectieve personificatie gaat het om personificatie van bepaalde groepen van mensen zoals bijvoorbeeld blijkt bij de samenzwering van heidenen en naties tegen de HEERE en Zijn Gezalfde (Psalm 2:1-2). Maar het meest komt dit soort personificatie voor in het Bijbelboek Klaagliederen van Jeremia dat ook tot de Geschriften van het Oude Testament behoort waarbij de stad Jeruzalem treurt, lijdt en weent vanwege de ballingschap, de verwoesting van stad en tempel en de vele gedoden door de soldaten van Nebucadnezar. Eerder noemde ik een aantal voorbeelden.
- d. Typische personificatie. Bij typische personificatie gaat het om karakters van personen die dichtertlijk worden beschreven en sprekend worden gepersonifieerd. Ik denk voor het Bijbelboek Spreuken dan in het bijzonder aan de indringende en meeslepende wijze, waarop in Spreuken 9 mevrouw Wijsheid en mevrouw Dwaasheid tegenover elkaar worden gesteld. Deze illustratie is echter niet enkel een mooi en aardig verhaal maar getuigt van een diepe ernst.

Bij aandachtige bestudering van dit hoofdstuk blijkt namelijk het volgende: Het hoofdthema van het boek "de vreeze des HEEREN is het beginsel der wijsheid" keert hier terug en wordt afgesloten in Spreuken 31:10-31 waarbij de lof op de deugdzame huisvrouw wordt bezongen die het juiste voorbeeld is van de personificatie van mevrouw Wijsheid.

De ernst van Spreuken 9 ligt in de verkondiging dat dit gedeelte terecht scheiding maakt tussen de twee groepen waarin de mensheid bestaat namelijk spotters (dwazen) en wijzen. Het appèl van Spreuken 9 dwingt de lezers en vooral jonge mensen een keuze te maken tussen mevrouw Dwaasheid als het beeld van een straatprostituée en mevrouw Wijsheid als het beeld van een deugdzame huisvrouw. Zie ook Spreuken 4:6-8 en 5:18-19.

Het is waar dat wij allen sinds het paradijs door onze zondeval in moedwillige ongehoorzaamheid gekozen hebben voor het dwaze en het spotten en tegen wijsheid en dat we dit in woorden, gedachten en daden elke dag opnieuw herhalen. Daarom is het zo nodig dat Gods Woord ons er telkens weer op wijst en een appèl doet op ons hart. Daarbij is de implicatie dat hoererij en echtbreuk de snelste weg is tot dwaasheid terwijl huwelijksrouw met een deugdzame huisvrouw (zie Ruth 3:11) voor een jonge man in Spreuken vaak “mijn zoon” genoemd het zekere pad is tot ware wijsheid.

Twee morele en dodelijke gevaren immers zijn strikken voor jonge mannen: de gemakkelijke manier om geld te verdienen met misdadige praktijken (Spreuken 1:8-19) en seks te hebben met een hoer (Spreuken 7). Onze samenleving in de wereld van vandaag en ook in Nederland wordt hier wel op een zeer indringende manier getekend maar het einde is de eeuwige dood.

Uit bovenstaande blijkt wel dat ik personificatie in de Bijbelse wijsheidsliteratuur niet alleen zie als een algemeen voorkomende literaire techniek in poëtische stukken maar ook als een uiting van Bijbelschrijvers zoals Salomo in Spreuken om een diepe waarheid op geestelijk gebied tot uiting te brengen die op geen andere manier kan worden omschreven. Personificatie is ongetwijfeld een type van een metafoor (zie elders in deze Inleiding). Zo drukt de dichter en schrijver wat onbegrijpelijk is uit in een beeld.

Neem bijvoorbeeld mevrouw Wijsheid als een personificatie van de Wijsheid des HEEREN en uiteindelijk van de HEERE Zelf; een personificatie van Gods almacht waarmee God de wereld schiep (Spreuken 8:22-31) en bedoeld om de waarheid en werkelijkheid onder woorden te brengen van Gods Zoon als de Tweede Persoon van de Goddelijke Drieëenheid door Wie God hemel en aarde geschapen heeft (zie Psalm 33:6, 9; Johannes 1:3).

Natuurlijk blijven er allerlei vragen zoals: hoe kan de Wijsheid God Zelf zijn en toch de Eerstgeborene van de schepping. Het is dezelfde vraag als: hoe kan Jezus God zijn en geboren worden uit een maagd of sterven aan een kruis. Dat zijn vragen waarop geen logisch antwoord te geven is. Maar via de stijlfiguur van personificatie is er wel een theologisch antwoord op te geven in de gestalte van de Wijsheid tenminste voor iemand die de waarheid en het Goddelijke geïnspireerde gezag van Gods Woord onvoorwaardelijk gelooft.

Toch blijft de vraag over waarom Christus als de Wijsheid in Spreuken als een vrouw wordt voorgesteld. De vrouwelijke uitgang in het Hebreeuws (הַכְּמָה), dat is dus de ה, kan daartoe hebben geleid vooral omdat wijsheid een abstract begrip is. Het geslacht van een zelfstandig naamwoord in dichterlijke beeldspraak kan ook bepalend zijn geweest voor de weergave van de gepersonifieerde persoon. De mannelijke vorm (חָכָם, chakaam) komt ook voor zoals blijkt uit Spreuken 9:8, 9; 21:11; 29:11; Prediker 2:14, 16; 6:8; 7:19; 8:1, 17; Jesaja 3:3; en Jeremia 9:12; 18:18.

Hypostase. “Hypostase” is afgeleid van het Griekse woord ὑποστάσις of hypostasis, en is een begrip uit de Griekse filosofie en religie. Oorspronkelijk betekende het een zelfstandig naamwoord en betekent zoiets als “onderstaande” van het werkwoord “ergens onderstaan”. Vandaar ontwikkelde het betekenissen als “oorsprong”, “substantie” en “werkelijke aard”. In de filosofie wordt hypostase voor het eerst gebruikt door stoïcijnen die leerden dat waarneembare objecten een objectieve realiteit waren geworden. De Romeinse stoïcijn Seneca vertaalde dit begrip met substantia, substantie. Later hebben platonisme en neoplatonisme deze notie overgenomen van de stoïcijnen maar gaven er een andere inhoud aan namelijk dat een hypostase afhankelijk was van een hogere oorzaak.

In de Septuaginta komt hypostase met verschillende betekenissen voor in Deuteronomium 1:12; 11:6; Richteren 6:4; Ruth 1:12; 1 Samuël 13:21, 23; 14:4; Job 22:20; Psalm 39:6, 8; 69:3; 89:48; 139:15; Jeremia 10:17; 23:22; Ezechiël 19:5; 26:11; 43:11; Nahum 2:8. Onze Statenvertaling vertaalt het woord hypostase in Ezechiël 43:11 met “gestaltenis”.

In die betekenis komt hypostase ook voor in Filippensen 2:6-7. Dan heeft het betrekking op de preëxistente Christus Die er was voor de wereld bestond. Hij was *‘in de gestaltenis Gods’* en heeft het *‘geen roof geacht Gode even gelijk te zijn’* maar *‘heeft Zichzelf vernietigd’* en *‘de gestaltenis van een dienstknecht aangenomen’*. Het merkwaardige is dan dat het Grieks daarvoor niet het woord ὑποστάσις maar het woord μορφή morfè gebruikt dat inderdaad “gestalte” of “uiterlijke verschijningsvorm” betekent. Μορφή komt ook voor in Markus 16:12 waar de opgestane Christus *‘in een andere gedaante is geopenbaard’* aan twee van Zijn discipelen in het veld.

Het woord ὑποστασις komt in andere plaatsen van het Nieuwe Testament voor en heeft verschillende betekenissen zoals “grond” in 2 Korinthe 9:4; 11:17; Hebreë 11:1. In Hebreë 1:3 betekent dit woord “zelfstandigheid” want Christus is ‘het Afschijnsel van Gods heerlijkheid’ en ‘het uitgedrukte Beeld van Zijn zelfstandigheid’.

In het Latijn wordt het woord ὑποστασις weergegeven met “substantia”. En daarmee is ook het verband aangegeven met de latere ontwikkeling van hypostase in de geschiedenis van de Vroege Kerk want nergens is er zo over gestreden als over dit begrip met het oog op de leer van de Drieëenheid Gods.

Want buiten het Nieuwe Testament wordt hypostase gebruikt binnen het hellenistische jodendom in de eerste eeuw na Christus vooral door de hellenistische joodse filosoof Philo van Alexandrië of Philo Judaeus. Hij probeerde via allegorie de Griekse en joodse filosofie met elkaar te verbinden en hoewel hij daarvoor weinig gehoor vond in het jodendom des te meer was zijn exegese van belang voor een aantal christelijke kerkvaders. Hij beweerde namelijk dat de λογος (logos) of “woord” (Johannes 1:1-18) Gods scheppende beginsel was en verband hield met de Wijsheid in Spreuken (Spreuken 8:22-36).

Binnen de gnostiek in de eerste paar eeuwen na Christus wilde men de eenheid en enigheid van God verklaren door te beweren dat de drie Goddelijke Personen drie verschijningen van de ene God zou zijn. We noemen dat monarchianisme of modalisme. Ook beweerde men wel dat de Goddelijke Personen binnen de Drieëenheid in verschillende niveaus geordend waren. God de Vader staat bovenaan en is onbereikbaar; dan volgt God de Zoon Die van de Vader afhankelijk is; en als laatste volgt God de Heilige Geest Die van Hen beiden afhankelijk is. Dat noemen we subordinatisme. God de Zoon en God de Heilige Geest zijn hypostasen van de ene God: ze hebben wel een Goddelijke natuur maar staan onder God de Vader.

Vanwege deze levensgevaarlijke ketterij namelijk het zogenaamde subordinatisme moest de Kerk zich over de Goddelijke Triniteit of Drieëenheid uitspreken en deed dit op oecumenische kerkvergaderingen of concilies, allereerst in 325 op het Concilie van Nicea en vervolgens in 381 op het Concilie van Constantinopel.

Op het Concilie van Nicea is de eenheid van God de Vader en God de Zoon beleden namelijk dat God de Zoon van hetzelfde Goddelijke Wezen is met de Vader (Grieks: ὁμο-ουσιος, homo-ousios; Latijn: una substantia; Nederlands: één in Wezen; Grieks: ἕν προσωπον, δυο φυσις; Latijn: vere Deus, vere homo; Nederlands: waarlijk God, waarlijk mens).

En op het Concilie van Constantinopel is de eenheid beleden van God de Vader, God de Zoon en God de Heilige Geest (Grieks: μια ουσια, τρεις ὑποστασεις; Latijn: una substantia, tres personae; Nederlands: één in Wezen, Drie in Personen). Ik wees er eerder op.

Ons treft hier het woord ὑποστασις. De kerkvaders gebruikten een filosofisch begrip om een theologisch-geestelijke zaak aan te duiden en te verklaren. De bekende Ds. Wilhelmus à Brakel gebruikt in zijn boek “De redelijke godsdienst”, deel I, pag. 111 liever het woord “persoon” net als in het Latijn. Hij citeert Hebreë 1:3 en schrijft: “Als het woord ὑποστασις van een verstandige zelfstandigheid gezegd wordt, dan betekent het een persoon. Daardoor verstaan wij eene levende, verstandige, onmededeelbare, niet van een ander ondersteunde, geen deel van een ander, op zich zelve bestaande zelfstandigheid”. Zijn conclusie is: Zo “is de Persoon Christus ... in de gestalte, dat is, wezen, natuur, vorm Gods, zoodat Hij Gode even gelijk was”.

Christus als de Wijsheid, personificatie of hypostase?

Na alles wat geschreven is blijft aan het einde van dit hoofdstuk de vraag over wat bovenstaande betekent voor onze uitleg van het Bijbelboek Spreuken over Christus als de Wijsheid. Is nu Christus als de Wijsheid een personificatie of een hypostase? Het is voor mij persoonlijk moeilijk om tussen deze twee begrippen te kiezen wanneer ik alle argumenten afweeg. Wanneer ik neig naar personificatie zie ik deze notie met toepassing op Christus als de Wijsheid in Spreuken niet als slechts een literaire stijlfiguur die levenloze zaken en abstracta levendig verwoordt.

Want Christus is als Wijsheid levend en krachtig en regeert vanuit Zijn troon aan de rechterhand van Zijn hemelse Vader. De Wijsheid als personificatie van Christus is onder allerlei beelden en poëtische vormen Oudtestamentische openbaring van de Tweede Persoon van het Goddelijk Wezen zoals Hij Zich in het Nieuwe Testament duidelijk geopenbaard heeft.

Dezelfde aarzeling heb ik ten aanzien van het begrip hypostase. Ook dit is een wijsgerig begrip en vanuit een heidense gedachtewereld afkomstig. Later is er door de Vroege Kerk een

theologisch jasje omheen gebreid met begrippen die aan het platonisme en neoplatonisme ontleend zijn. In elk geval moet ik wanneer ik neig naar hypostase zeer duidelijk uitleggen wat ik bedoel voordat ik deze notie op Christus als de Wijsheid toepas.

Toch wil ik er niet het zwijgen toe doen en de zaak in het vage laten. Daarom kies ik noch voor personificatie al wordt deze term in poëtische literatuur gebruikt noch voor hypostase al is voor mij de uitleg van Hebreë 1:3 zoals ik die bij à Brakel gevonden heb legitiem. Maar ik kies voor Christus als de Wijsheid als Goddelijke Persoon. Naar mijn mening doet deze term recht aan alle Schriftgegevens zowel uit het Oude als uit het Nieuwe Testament. Hem moet ik kennen wil ik zalig worden. Alleen Hij is de Wijsheid Gods en de Kracht Gods. In Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk.